

Уводна ријеч председника ЦАНУ, академика Драгунџина Вукојића, на академској бесједи Бранислава Остојића

Отварам посебну сједницу Скупштине Црногорске академије наука и умјетности на којој ће говорити Бранислав Остојић.

Послије дуго времена, поново сам захваљујући функцији привилегован и доживљавам задовољство указаном приликом да најавим академску бесједу ванредног члана Црногорске академије наука и умјетности, истакнутог лингвисте, инвентивног истраживача, угледног педагога и плодног аутора многих публикованих дјела – Бранислава Остојића.

Будући да је у питању личност која је, још од оснивања Друштва за науку и умјетност Црне Горе, руководила Одбором за језик и књижевност, вршила лингвистичка истраживања и организовала научне скупове у Црногорској академији наука и умјетности, – било би излишно износити његов *curriculum vitae* или наводити његову богату библиографију. Заправо, Бранислава Остојића је непотребно представљати пред чланством Црногорске академије наука и умјетности, јер је он у њој присутан пуне двије деценије и врло запажен међу колегама својом ненаметљивом појавом, скромним понашањем, али и врло одважним и аргументованим заступањем својих научних ставова и опредјељења.

Магистрирао је под руководством академика Михаила Стевановића. Докторску дисертацију је радио такође под менторством Стевановића и професора Радосава Бошковића. Имена његових славних учитеља су довољна гаранција за вансеријски интелектуални ниво и истраживачку проницљивост њима достојног ђака и докторанта Бранислава Остојића.

Редовни је професор на Филозофском факултету у Никшићу, од 1983. године, на којем предаје Савремени српскохрватски језик. На постдипломским студијама држи предавања из Методологије лингвистичких истраживања. По позиву држао је предавања на Филозофском факултету у Загребу, Дубровнику и Сарајеву. Као гост држао је предавања на Колумбија универзитету у Њујорку, на Харварду и на Универзитету у Ен Арбору у Мичигену.

Члан редакције или уредник је многих лингвистичких часописа, зборника радова или повремених научних публикација.

Објавио је 9 посебних монографија и 128 научних и стручних радова, расправа или прилога.

Примјењујући лаконски начин изражавања, без навођења вриједних истраживачких достигнућа и остављајући без коментара било коју његову библиографску јединицу, као што је на примјер, много хваљени „Језик Петра I Петровића”, покушао сам да само наговијестим спиритуалне потенцијале, предстојеће научне могућности и стваралачка очекивања од аутора данашње академске бесједе – Бранислава Остојића.

Он ће нас духовно подарити својом синтезом на тему „Пријем Вукове језичке реформе и стандардизације књижевног језика у Црној Гори”.

Молим уваженог колегу Остојића да искаже своју свечану, академску бесједу.

БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ, ванредни члан ЦАНУ

ПРИЈЕМ ВУКОВЕ ЈЕЗИЧКЕ РЕФОРМЕ И СТАНДАРДИЗАЦИЈА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА У ЦРНОЈ ГОРИ*

I

Моје је одређење за ову тему подстакла жеља да вам овом приликом на што доступнији начин представим проблематику развоја књижевног језика у Црној Гори за вријеме Вука и његове реформе, па затим да прикажем и пријем Вукове реформе у Црној Гори кроз фазе језичке стандардизације, стабилизације, унификације и кодификације у другој половини XIX.

Проблем сам намјерно максимално упростио због аудиторијума који чине слушаоци различитих струка. Упућеност рада слушаоцима с различитим научним интересовањем обавезивала је аутора на напор да начин и језик свог излагања подеси према потреби да га сви разумију, али је истовремено учињен и други напор, да се не окрњи научна озбиљност казивања.

Изабраној теми приступићу теоријски без филолошких оптерећења. Примјер, дакле, нећу наводити, ово није прилика за оријентацију ка исцрпности. Методама и појмовним арсеналом генетске и типолошке лингвистике настојаћу да продрем у једну област која није довољно освијетљена у нашој науци, јер је пажњу лингвиста у вези са овим питањем одвлачила полувијековна борба *српскохрватског*, *рускословенског*, *славено-српског* и *народног језика* у Србији и Војводини која се завршила агонијом – смрћу оних правих и жртвовањем наслеђа на тим просторима.

Непосредан задатак биће ми да *сагледам удио црногорског књижевнојезичког израза у стварању заједничког српскохрватског књижевног језика*. За тему сам се одлучио и у почасти својим професорима и учитељима Михаилу Стевановићу и Радосаву Бошковићу. Њима имам да за-

---

* Академска бесједа одржана 6. јуна 1996. године у Црногорској академији наука и умјетности.

хвалим што сам довољно рано схватио значај релевантних лингвистичких и ванлингвистичких чинилаца за формирање и развој модерног књижевног језика.

II

Полазну основу у овим разматрањима чини општа књижевнојезичка ситуација у Црној Гори која је претходила Вуку и која је условила безрезервно прихватање Вукове језичке реформе.

1. Вуково реформаторско доба у Црној Гори, као и у другим областима српско-хрватског говорног подручја, наметнуло је проблем модернизације културе и њеног језичког израза – књижевног језика. У тешкој борби за књижевни језик Вук свјесно носи велики терет на плећима. Али, он није ни једног тренутка, чак ни онда када му је живот био у опасности, помишљао на одступницу. Његова борба за реформу књижевног језика, за реформу графије и ортографије и за фонетски принцип писања уздрмали су сву Војводину и Србију. Тамо је он добио главне противнике. Ту су се рађали проблеми и отпори. Он иде даље. Иде да побиједи и у побједу вјерује, свјестан је да побједници пишу историју и да им се не суди. Он неће да му се суди.

Нешто друкчије су та питања постављана, примана и разрешавана у Црној Гори. Горостасна фигура Петра II Петровића Његоша уобличава и усмјерава свеукупна културна кретања. Стога су прилике у Црној Гори у сваком погледу, па и у култури далеко једноставније и јасније него другдје. Сав тај посао текао је много мирније, без озбиљних проблема и трзавица, што је и разумљиво с обзиром на прилике које су претходиле Вуку и пратиле га на овом простору, о чему нам јасно говори кратак пресјек најважнијих момената с тим у вези.

1. 1. У Црној Гори свеукупне прилике погодују Вуку. Језичка као и културна ситуација уопште – била је много једноставнија. Ту није била потребна никаква супституција језичке основице стандарда. Прекида с предстандардним писањем у Црној Гори није било, стандардизација је била логичан и органски наставак предстандардних тенденција. Рускословенски, славеносерпски и народни елементи на овом терену нијесу били у међусобном сукобу око „превласти”. Црквенословенски је много раније почео да клизи ка пропасти, а народни језик да осваја просторе.

Владике су, посебно Петар II Петровић Његош, увијек када им затреба, радо посезали за рускословенским, па и славеносерпским типом језика, служили се њиховим изразима, мада они тамо /посебно овај последњи/ нијесу били ухватили дубљег коријена. Његош је и пјесничком праксом и личним ставом према Вуковој акцији показивао склоност народном типу језика. То је карактерисало и језик његова стрица Петра који се с правом узима као претеча Вука Караџића на овим просторима. Његош је у потпуној сагласности са Вуковим принципима, показивао изванредан смисао и велику склоност према народном језику и наредној пјесничкој тра-

дицији. Али, дубина и ширина његове поетске и филозофске инспирације нијесу могле остати у уским границама фолклорног израза. Пребравши и најскривеније кутке чудесне народне метафорике, Његош отвара сефове религиозних и општекултурних европских лексичких фондова и у свој језик уноси знатну грађу из тих сефова. Петар I је, иако његови радови нијесу штампани, својим дјелом на народном језику имао великог утицаја на Његоша. Њихов језик је у основи исти, само што је Његош у погодном тренутку показао како се народни говор може употребити у књижевности, без обзира на посезање за традицијом које се ни један ни други, а ни Вук, нијесу клонили.

1. 2. Сви процеси у вези са језичком проблематиком у Црној Гори текли су спонтано и тихо. Вукова борба за књижевни језик, за реформу графије и правописа, као и догађаји у вези са усвајањем књижевног језика, нијесу имали озбиљнијих противника на црногорском говорном подручју, тако да се борба за реформу језика и писма и није вршила на том региону. Књижевни језик и Вукова реформа прихваћени су у њој без отпора, као природан и свршен чин једног процеса који је већ ту имао у историјскојезичком континуитету дубоке „простонародне” коријене и плодно тло, што је имало, с друге стране, великог удјела значаја за побједу Вукових начела на српско-хрватском подручју уопште.

III

2. Све је то у Црној Гори имало своје историјске предуслове који су својим особеностима погодвали испуњавању задатка Вукова времена. Те погодности су следеће:

2. 1. Одржан је континуитет са средњовјековним /народним/ типом језика чему су на нарочит начин одговарале прилике које нијесу дозвољавале да се класе и поједини друштвени слојеви у Црној Гори међусобно диференцирају посебним повлашћеним и неповлашћеним положајима ни у друштвеном ни у културном животу. Према томе, писана књижевност која је у прошлости у друкчије постављеним условима била привилегована, у Црној Гори била је блиска усменој књижевности народних маса тако да су се у поменутим околностима наведена два облика у основи јединствене књижевне дјелатности допуњавала.

Црна Гора је у том погледу представљала специфичност. У њој до у скорашње доба, тако рећи, писана књижевност није имала ту судбину да се еманципује у засебну, вишу форму књижевности у којој је егзистирао народни језик – језик широких народних маса. За црногорско говорно подручје посебно је било специфично, а и данас је, његовање лијепе јавне ријечи, усмене, а дијелом и писано засвједочене, у чему значајно мјесто има таква ријеч Петра I Петровића.¹

¹ Б. Остојић, *Вук и књижевни језик у Црној Гори*. Никшић 1989, 9–21.

2. 2. У Боки је 17. и 18. в. испуњен књижевним радом, о чему нам говори, поред осталог, рукописни зборник народних пјесама које су се у народу пјевале у разним приликама, а сачували их од заборава бројни бокелски записивачи.² Има ту прилежног биљежења бугарштичких и гусларских народних пјесама. У црногорском приморју, посебно у Перасту, Љутој, Доброти и Прчњу и њима сусједним мјестима јављали су се, с времена на вријеме, пасионирани скупљачи народних умотворина.

2. 3. Народним језиком писане су и пјесме Владике Василије Петровића из средине 18. в., а такав је језик у Посланицама Петра I Петровића које су својерсно књижевно остварење.

2. 4. И не само у наведеном корпусу који је литерарног карактера него и у другим корпусима, у писмима, на примјер, и преписци, тестаментима и исправама и другим документима у употреби је опет народни језик.³ Такве су и *Пашићровске исправе* са црногорског приморја из 16. в., с главнином из 17. и 18. стољећа.

2. 5. Много је више такве грађе из 16, 17. и 18. в. сачуван на Цетињу у Дубровнику, Котору и Задру. У свим њима је оцртан локални говорни идиом који је у таквом медију у употреби од најстаријих времена, па је као такав посебно значајан за праћење континуитета у развоју књижевног језика.

IV

3. Проблем стандардизације на овом тлу с обзиром на однос према дијалекатској бази знатно је друкчији него у другим крајевима српског језичког подручја. Половину данашње Црне Горе – границом која је између Рисна и Котора иде ка сјеверу, па ка истоку испуштајући црногорска племена и предјеле Цуце, Озриниће, Комане, Загарач, Бјелопавлиће, Братоножиће и Васојевиће, а обухватајући сјеверну и сјеверозападну Црну Гору, Грахово, Пјешивце, Жупу, Луково, Дробњак, Ускоке и Морачу – па линија иде ка сјеверу обухватајући Колашин испуштајући Бијело Поље и сијече линију јужно од Бродарева – прекрива најпрогресивнији дио штокавског дијалекта, говорна зона на чијим је основама изграђен новоштокавски фолклорни коине које је Вук у оба случаја – и као дијалекат и као књижевнोजичко остварење – узео у основицу књижевног језика.⁴

Други дио данашње Црне Горе припада старијим штокавским говорима али се, и на том подручју, као и на оном првом, стварала народна књижевност, његовала лијепа усмена ријеч, која није знала за међе и границе.

Петар I Петровић, Вуков претеча, који дијалекатски не припада првој говорној зони у Црној Гори, дакле, оној зони која улази у основицу књижевног језика, настојао је да као владар и митрополит црногорски и тај дио Црне Горе веже за ондашњу Црну Гору. Са тамошњим се племенима

² П. Ивић, *Српски народ и његов језик*. Београд 1971, 148.

³ П. Ивић, *Ор. cit.*, 157.

⁴ М. Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година после Вука*. Београд 1970, 89.

и дописивао, намијенио им велики број посланица – једноставно тежио је да им се што више приближи. У томе је и успијевао. Свој израз је вјешто подешавао племену којему намјењује посланице. То је уосталом радио и када се обраћао племенима са подручја тадашњег црногорског приморја. Значи, он се поменутих племенима, која су дијалекатски припадала новоштокавској говорној зони, језички приближавао подешавајући свој израз зависно од племена којима је посланице намјењивао. Сасвим је онда разумљиво што у његовом књижевнојезичком изразу имамо особине новоштокавског дијалекта. Отуда језик његових посланица представља коине различитих црногорских говора са чијим је представницима читаво вријеме општи писмено или усмено.⁵

3. 1. Дакле, црногорско говорно подручје је на једном и другом говорном типу његовало изванредан језик народних умотворина који је, такође, ушао у Вукову основицу књижевног језика, без обзира на то што није био увијек језик писане књижевности, али наш књижевни језик преко тога и таквога језика добијао је народну основицу. Уосталом, језик фолклорне књижевности ушао је у темеље нашег књижевног језика.⁶ А то и због тога што је на обликовање говорног и писаног израза утицала популарна усмена и писана народна књижевност, као и омиљени умјетнички књижевни мотиви који су кружили по народу.⁷ Такав језик фолклорне традиције у Црној Гори у наведеним условима морао је показивати надијалекатске особине, што значи да је био донекле граматички регулисан, семантички врло гибак и, са богатим синтаксичким односима народних говора, лексичким богатством и свим оним што језику даје стандардолошки карактер – одговарао је углавном, Вукову моделу књижевног језика.⁸ А Вуков књижевни језик је језик народне књижевности – језик једне врло развијене књижевности, књижевности која је муњевито освојила Европу и постала позната и призната у њој.

Супериорност те књижевности за свакога ко иоле познаје наше прилике у то вријеме мора бити ван сваке сумње.

Језички израз народног стваралаштва имао је све предуслове и квалитете једног стандардног књижевног језика какви се нијесу могли приписати, на примјер, славеносерпском књижевном језику тадашње умјетничке књижевности у Србији и Војводини.

Сасвим је онда разумљиво што је Вук са својим принципима и реформом у Црној Гори безрезервно прихваћен.

⁵ Б. Остојић, *Језик Пејџра I Пејџровића*. – ЦАНУ Подгорица 1976, 262–264.

⁶ Д. Брозовић, *Стандардни језик*. – Загреб 1970, 85–119; Х. Куна, *Књижевне новине у релацији према предстандардним идиомима у стандардном језику*. – Књижевни језик, 1–2, Сарајево 1976, 9–20.

⁷ И. Грицкат, *Актуелни језички и шексполошки проблеми у старим српско-хирилским синонимцима*. – Београд 1972, 19.

⁸ Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*. – ЦАНУ Титоград 1978.

3. 2. Уколико је ријеч о умјетничкој литератури и језику у њој може се слободно казати да је она до тада у Црној Гори била у скромним зачецима својим, али не и безначајна. Но, сигурно је да се модел књижевног језика да фолклорном базом у Црној Гори почео изграђивати прије појаве Вука Караџића. Петар I Петровић, на примјер, вјешто се користио особеностима језика народне књижевности, и то, прије свега, језиком поезије, којих није било у изразу свакодневне језичке комуникације, писане и говорене. Петар I је имао изграђен модел књижевног језика који се у основи не разликује од књижевног израза Вукова и Његошева.⁹

У 19. в. Црна Гора има генијалног Његоша, па затим у другој половини 19. в. значајне писце као што су Стефан Митров Љубиша, Марко Миљанов, а потом и низ врло корисних стваралаца у црногорској приповједачкој прози све до 1912. године.¹⁰ Љубиша се и поред настојања да остане у границама свог говорног идиома укључује својим језиком у вуковски модел књижевног језика „последњих деценија прошлога вијека”. Марко Миљанов се, међутим, језички чврсто ослонио на свој локални идиом чиме се несвјесно везао за Вуков став о књижевном језику у почетној фази његова рада „да сваки писац треба да пише својим дијалектом”. У остварењима осталих приповједача среће се такође народни језик изразито фолклорно обојен.

3. 3. Наведене погодности које смо ми овдје подијелили у основи на двије групе, имале су одлучујућу улогу у прихватању Вукове језичке реформе на црногорском простору. У свему овоме, наравно, није безначајно ни Вуково дробњачко поријекло, а оно се утемељило у Вуков и вуковски књижевни језик.

V

4. Његош се није јавно декларисао у вези са Вуковим идејама о реформи књижевног језика, реформи графије и ортографије, радије је остављао другим да се изјасне; није се, дакле, отворено изјашњавао ни као његов присталица, али ни као противник његових принципа – иако би се могло нешто слично очекивати, с обзиром на познати став Српске митрополије у Карловцима,¹¹ па затим – наком изласка књиге *Црна Гора и Бока Которска*, гдје је Вук /како рече Миодраг Поповић/ „сечивом науке ранио, оспорио Његошеву херојску визију Црне Горе” – морало је доћи до неспоразума. Они се „нису разумели. Морали су се интимно удаљити један од другога да се не би сасвим разишли”.¹²

⁹ Б. Остојић, *Језик Пејтра I Петровића* – ЦАНУ Титоград 1976.

¹⁰ Чедо Вуковић, *Црногорска приповједачка проза од Његоша до 1912.* – Титоград 1973.

¹¹ Р. Симић, *Најомење о Вукову књижевном језику.* – Југословенски семинар за стране слависте 1979, бр. 30, 82.

¹² Миодраг Поповић, *Први сусрети Његоша и Вука.* – Стварање 9–10, Титоград 1963, 154.

У Његошево вријеме тридесетих година покреће се у Црној Гори годишњак *Грлица* који је уређивао Димитрије Милаковић. То је вријеме бурних превирања у српском књижевном језику. Иако у пет година његова излагања Вуково име није споменуто ниједанпут, па иако није регистрован излазак *Пословица* на Цетињу 1836. г. – ипак је у њему наглашен интерес за Вукову реформу и показивано опредјељење за народни језик у књижевности.

Његов уредник Димитрије Милаковић је то показивао и објављивањем једног фрагмента из драме Дика Црногорска С. М. Сарајлије с циљем да би истакао ту приврженост народном језику преко овога дјела које се „чистотом српскога /готово црногорскога/ језика одликује од свије његовије до сада печатаније дјела”.¹³ У часопису се поштовао аутентичан израз сарадника, али је давата предност Вукову херцеговачком наречју о чему нам јасно говоре уредникове биљешке уз поједине текстове, ако, на примјер, уз прилоге Петра I и уз десетерачке народне пјесме о појединим језичким особинама као мало познатим и регионално ограниченим. Локални идиоми прожимају језички израз писане ријечи. Као да се осјећају и први стандарднојезички импулси, мада проф. Р. Бошковић за књижевни језик тога времена каже да је „...био више пред својим формирањем него у свом формирању”. Као да је црногорски стандарднојезички израз почео да добија одређену стандарднојезичку надградњу.

Црногорски књижевнојезички израз није остао без граматике, али је функционисао без провинцијске језичке сепарације и изолације. Јављају се, дакле, после Вука и први кодификатори књижевног језика. Уредник алманаха написао је 1838. г. по Његошеву налогу *Српску драматичку за црногорску младеж* којом се Милаковић ауторитативно прикључио оним нашим списатељима и научницима прве половине 19. в. који су доприносили стварању књижевног језика на темељу народних говора источнохерцеговачког говора. Општа правила су дата на основу стања у тим говорима уз поштовање неких специфичности црногорских говора које нијесу елеминисане из норме већ су сврстане у „особита правила”.

Милаковићев морфолошко-фонолошки систем језика готово је идентичан с Вуковим и у многим појединостима ближи савременом језику него Вуков онога доба. Неки његови системи су се у нашој фази књижевног језика потврдили док исти ти Вукови иду у историју српскога језика. Тако, на примјер, умјесто Вукове *ѿврде /нашијех, добријех/* Милаковић има *меку ѿромјену /наших, добрих/*.

И у обради фонолошког система Милаковић је у понечему претекао Вука кодификујући „неке језичке особености које је овај касније прихватио и издигао на ниво нормативности”. Ријеч је, на примјер, о употреби ликова *ѿј. дј. /ѿјераѿи, дјевојка/*.

¹³ *Дика Црногорска Симеоном Милутиновићем сочинјена*. – Грлица 1836, 12 /цит. по Р. Шуковић, *Примјена Вукове језичке и ѿравојисне норме у црногорској ѿѿамѿи XIX в.* – Зборник Вук Стефановић Караѿић, ЦАНУ 16, Одјељ. умјет., 5, 1988, 38.

Иначе, Дјело је вишеструко значајно не само за праћење развоја књижевног језика у Црној Гори, већ и по томе што оно чува ставове П. П. Његиша према Вуковој реформи.¹⁴

4. 1. Кад се 60-их година 19. вијека покреће годишњак *Орлић*, Вукова језичка реформа је у многоме и нормативно била довршена, а Вукова побједа није више била спорна. У Црној Гори је званично и декларативно била прихваћена реформа правописа у настави цетињске основне школе /1863/, а касније ће га понијети у живот и у књижевност. У овом часопису рефлектују се сва језичка струјања тих година у Црној Гори и шире, тако да он постаје најсигурнији извор за историју развитка књижевног језика у Црној Гори.

У годишњак се прихватају норме стандардног језика у којему се још увијек укрштају Вукови реформски ставови са језиком средине, посебно оних језичких црта које су привлачиле и 30-их година часопис *Грлицу* и Димитрија Милаковића, писца прве граматике у Црној Гори. Часопис је уствари вјерна копија књижевнојезичких прилика у администрацији црногорског сената и цјелокупног тадашњег црногорског државног апарата, школске администрације, документације и писане ријечи у Црној Гори уопште.

Иако књижевни језик у Црној Гори 60-их година карактерише постепено ишчезавање локалних језичких црта, као маргиналних у језичком понашању, резервисаних за сфере интимне комуникације, ипак је још увијек дјелимично присутно одступање од Вукове језичке норме. Распламсала се тиха борба интереса. Неке особине црногорских говора показују тенденцију да уђу у стандардне оквире. Према њима се испољава толерантан однос. Поштовао се аутентичан израз сарадника, што је посебно наглашено код црквеног великодостојника, и европски за оно вријеме образованог интелектуалца, Нићифора Дучића, Даничићева ђака, приређивача и сарадника Орлића. Он, на примјер, употребљава наставак *-ах* у генитиву множине, облике дијалекатског јотовања које је Вук напустио 1839. године облике промјене замјеничко-придјевске деклинације, док код главног уредника и већине сарадника тога нема.

У употреби су оба писма; у примјени је етимолошки правопис уз незнатне примјене фонетског правописа. Док је принцип народне основе књижевног језика текао у континуитету, било је потребно да прођу три – четири деценије од првог издања Рјечника док се у Црној Гори није појавио покоји аутор да пише фонолошким правописом и чак пола вијека док тај правопис у Црној Гори није коначно санкционисан. Ауторитет традиције и механичке силе навике биле су подједнако на страни старог.

Иначе, ово вријеме у Црној Гори карактерише „грчевита” борба против Вукова фонетског правописа, а *Орлић* ће остати забиљежен у историји српског језика у Црној Гори као последња књига штампана старим правописом.¹⁵

¹⁴ Р. Шуковић, *Op. cit.*, 39.

¹⁵ Р. Шуковић, *Црногорски алманаси и календари /1835–1914/*. – Цетиње 1980, 73.

У *Српско-далматинском маџазину*, часопису који је његовао народну ријеч, цетињски учитељ Ђорђе Срдић, иначе стално настањен у Котору, објављивао је још увијек прилоге старим етимолошким правописом.¹⁶

У тексту *Правопис њ. Вука Караџића и њисмо које је објавио* исте године када је у Црној Гори званично прихваћен у школама Вуков правопис /1863/ изразио је невјерицу у Вукову правописну реформу па предлаже да се не усвоји „без још једне мале реформе”, да се, на примјер, код именица на крају задрже *ь* и *ъ*, да се избаци из азбуке *ј*, да се уведу *љ* и *њ* пошто „Вук и није имао посебне заслуге за њихово уметање у азбуку” и сл. Упорно је, у истом часопису, наставио још пет година све до 1868. године да објављује прилоге старим етимолошким правописом. Ван овога случаја јављала су се само покоја оклизнућа у појединостима без утицаја на захуктали ток језичке стандардизације.

4. 2. Питања норме српскога језика покренута на Цетињу 60-их година присутна су у 70-их година 19. в. То није била експлицитна норма него само употребна, није било пуне сигурности у гласовима и облицима. На линији Нићифора Дучића био је тих година и Лазар Томановић један од уредника црногорских публикација, а у томе правцу најдаље је отишао Ђуро Шпадијер, цетињски учитељ који је поменуте црногорске језичке посебности кодификовао као нормативне у *Српској ђрамаџици за III и IV разред осн. школе /1900/* и није била усклађена са годину дана раније публикованом великом нормативном граматиком Т. Маретића која је била утемељена на Вук-Даничићевој језичкој грађи и која је одиграла важну улогу у коначном дотјеривању српскохрватског стандардног језика. Па и поред тога, 70-их година 19. в. црногорску писану ријеч, посебно први црногорски лист *Црнођорац* и први књижевни часопис *Црнођорка*, карактерише тежња у примјени Вук-Даничићево језичке норме, а већ 80-их година примјећује се велики напредак.

Постепено се уобличава врло кохерентан и чврст граматички и синтаксички систем, који није у свим појединостима идентичан са савременим стандардом, али и данас дјелује живо и блиставо. Колебања која су била актуелна у првим фазама стандардизације, у часопису 30-их година, па дјелимично и оних 60-их, већ су сада превазиђена.

Рађа се изражајан књижевни језик који није био пуки пренос штокавског народног дијалекта. Слиједећи нормалан пут развоја и кодификације, никад није доживио раскид са својом дијалекатском основицом. Развија све одлике гипког и стабилног средства јавне и културне комуникације. Пут од сирове дијалекатске грађе до књижевног језика на народној основици није ни једноставан ни лак. То је пут стандардизације и стабилизације.

У последњој деценији 19. в. наступа и период диференцијације стилова нашег књижевног језика и он је уствари тек тада, како рече проф. Р. Бошковић, пред својом стабилизацијом и нормализовањем, пред својим формирањем.¹⁷

¹⁶ Р. Шуковић, *Ор. cit.* 15, стр. 74.

¹⁷ Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расјправе*. – ЦАНУ Титоград 1978.

Све мање је одступања од утврђене нормe. Примјењује се фонетски правопис. Из језика су отклоњене фонетско-морфолошке особености „домаћег произношенија”. Примјењује се Вуково правило ијекавског наречја; израза је увијек лексички чист, а у прилозима хрватских писаца очуван је аутентичан израз, док су на другој страни доношени текстови на екавском изговору.¹⁸

5. Иначе, у Црној Гори се у другој половини 19. в. поклања изузетна пажња лексици народних говора, тако да црногорски књижевнојезички израз није остао ни без речника, а црногорска језичка стварност се показала као својеврсна ризница ријечи при формирању лексичког фонда српскохрватског стандардног језика. Врши се допуна Вукова речника из 1852. ријечима које се употребљавају са великом фреквенцијом и особина су српског књижевног језика, као и ријечима које су такође у живој народној употреби или их не узимају као особину књижевног језика – остављају их као лексичке јединице дијалекатског карактера.

У једном случају говори се о збирци ријечи књижевног карактера, а у другом о збирци дијалекатских ријечи. У оба случаја ради се дакле, о збиркама ријечи које су диференцијалног карактера у односу на Вуков Рјечник.

Ова два примјера нам говоре како су аутори језичких прилога у црногорским часописима осјећали потребу за нормирањем лексике те уједно вршили и прве покушаје у том погледу, мада је питање лексичке нормe посебан проблем. У свему ефикасна, она, по нашем мишљењу, није могла већ се само дјелимично даје у већини речника. Сем нормативне граматике која прописује систем гласова и облика, других нормативних прописа за речнике не може бити.

Покушаји биљежења и дијалектике лексике и семантике су знатан прилог богаћењу лексичког фонда у Вуковим Рјечницима новим ријечима и њиховим значењима. У неким случајевима проучава се Вуков Рјечник са семантичке стране. Не можемо рећи да се у цјелини проучава Вуков Речник из 1852. године. Ти су покушаји, углавном, усмјерени у следећим правцима:

- а/ Праве се одређене исправке Вуковим тумачењима појединих ријечи;
- б/ Врши се допуна семантичких тумачења које је Вук дао; и
- в/ Неким ријечима дају се сасвим нова значења.

При разграничењу лексичких значења велику улогу има географски фактор, гдје шире просторе Вукових локалитета дијеле и парцелишу па у њима налазе различитости у реализацији семантичке вриједности појединих лексичких јединица.

Комплетна и комплексна слика лексиколошког и лексикографског развоја у Црној Гори у 19. в. не би била потпуна уколико не бисмо поминули и израду специјализованих речника. Такав је, на примјер, случај са покушајем израде и издавањем *Митолошког речника*. У том циљу је професор и приповједач Филип Ковачевић започео објављивање митолошког

¹⁸ Р. Шуковић, *Op. cit.* 15, стр. 75.

речника у часопису *Нова Зеџа*. Дао је објашњење за 46 имена од ријечи Аба до Ајант махом из грчке митологије. Сав рад је на томе и завршен. Овај пробни оглед речника је објавио, како истиче, с намјером да би читаоци дали суд о начину обраде термина, прилазу грађи и методологији обраде уопште. Осим поменутог покушаја о тој идеји се више ништа не говори. Због чега је на томе остало не можемо ништа рећи. Да ли га је суд читалаца и пријатеља с примједбама зауставио, остаје засад још увијек нејасно.

Иако настао као увод у пробни речник, он неким својим појединости-ма одговара захтјевима данашње лексикологије.

Ова је лексика свакако дала извјестан, и то не безначајан, допринос вокабулару књижевног језика чиме је црногорски књижевнојезички израз знатно увећао изражајне могућности српског књижевног језика, а колико је свега тога остало као трајна тековина нијесмо у овом тренутку у могућности да дамо прави одговор, пошто недостају прецизни подаци о интеграцији тога лексичког фонда у фонд ријечи књижевног и народног језика који обрађује наш највећи *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ чија израда још увијек траје. Досад је изашло 14 томова. Кад буде готов Речник ће имати око 30 томова садржаваће фонд од 400–450.000 ријечи и биће један од најобимнијих лексикографских дјела ове врсте на свијету.¹⁹

6. Знатна пажња се поклања и његовању културе говора и начину борбе за чистоћу народног језика. Подстичу се књижевни и културни кругови да његују народни језик у књижевности, да се боре против утицаја страних ријечи које кваре и удаљавају језик од народа. С. Матавуљ је, на примјер, приредио списак ријечи којима нема мјеста у стандардном српском језику са захтјевом да се на њихово мјесто врате народне ријечи. Критички се осврће на неке поступке који угрожавају речник народног језика, али се не супротстављају ни укључивању тог истог језика у међународну цивилизацију. Попут Вука, ни аутори у оваквим прилозима нијесу против потпуног истребљења туђих ријечи из нашег књижевног језика.²⁰

Очигледно је да се књижевни језик у Црној Гори у процесу стандардизације у другој половини 19. в. борио за језгровиту и колоритну ријеч, која чини један мост више ка модернизацији књижевног језика из којег је непотребне стране ријечи уклонио сам Вук, док је елиминацију других до-нио каснији развој.

VI

Процеси активне и свјесне језичке стандардизације врше се управо појавом првих часописа у Црној Гори који могу бити и сублимације граматичког и лексичког мишљења тог времена. За ово вријеме урађено је у Цр-

¹⁹ Даринка Гортан – Премк, *Српскохрватска лексикографија XIX в. /и́регле́д лексикографских концепција/*. – Наш језик XXVI/2–3, 146.

²⁰ Б. Остојић, *Вук и књижевни језик у Црној Гори* – Никшић 1989.

ној Гори доста и у области проучавања језика. Прикупљена је лексика и објављене су збирке ријечи, покушано је с израдом митолошког речника; рађени су језички приручници, граматике и правописни савјетници – све оно што прати нормирање језика.

Ствари су дозреле. Црногорски стандарднојезички израз 19. в. се нормативно у основи једначи са нормативним изразом других крајева српско-хрватског језичког подручја, те тиме продужава пут мирном развоју књижевне ријечи у Црној Гори до заједничког циља коме су тежили и остали народи српско-хрватског језичког подручја. Пут у модерна времена у Црној Гори је тихо и лагано пробијен. До почетка 20. в. српскохрватски језик у својим основним категоријама био је нормиран и широко прихваћен као заједнички стандард на цијелом српскохрватском језичком подручју.

Достигнута је потпуна стандардизација, успостављена еластична стабилност, брига о норми је интензивнија. Са изграђеним ликом Вукова модела књижевни језик из 19. в. прешао је у 20. в. Остаје нам да утврдимо цјелину његова развоја у 20. в. а овај мој данашњи преглед само је један прилог будућег задатка из историје српског књижевног језика као цјелине.

Branislav Ostojić

ACCEPTANCE OF VUK'S LINGUISTIC REFORM AND STANDARDISATION OF LITERARY LANGUAGE IN MONTENEGRO

Summary

In this article the author discusses development of literary language in Montenegro. Starting point is the literary linguistic situation there, which preceded Vuk and which caused unreserved accepting of Vuk's linguistic reform. Standardisation in Montenegro was a logical and organic continuation of prestandard tendencies. In first stages standard language does not meet all conditions of standard quality. In second stage the questions of norm are gradually solved. Last decade of 19th century is the period of differentiating the styles and standard language is in stage of stabilisation and normalising – the stage of its creation.